

Van het bestuur

Janneke Hessing Alberts, bestuurslid

Voor U ligt de uitgave Pluustergoud van december 2005. Het bestuur heeft heel veel werk verzet om de uitgave mogelijk te maken. Allereerst moest voor de opvolging gezorgd worden voor de vertrokken redactieleden. De vormgeving zal door Jan Pekelder (beeldend kunstenaar/vormgever) worden verzorgd. Jan Pekelder is geen onbekende in Sappemeer. Zijn ouders hadden een muziekwinkel aan de Borgercompagniestraat. Verder is tot de redactie toegetreden Frens Jonker, oud-geschiedenisleraar aan het Aletta Jacobs College. Okkie Smit, bestuurslid, blijft deel uit maken van de redactie.

Wat is er vanaf juni 2005 nog meer gebeurd. In de eerste plaats moesten de nieuwe bestuursleden zich in werken in hun bestuurlijke functie. Dat is niet gemakkelijk als je geen bestuurlijke ervaring hebt, zoals voor enkelen van toepassing is. Maar met enthousiasme kom je een heel eind. Je moet op elkaar inspelen en we hebben de indruk dat het aardig lukt. Tijdens de open monumentendag zijn de vrijwilligers van onze vereniging actief geweest op de Joodse begraafplaats te Kolham. Deze begraafplaats is zoals U weet geadopteerd door de Historische vereniging. In verband met de sabbat heeft dit niet op zaterdag 10-9 maar op zondag 11-9-2005 plaatsgevonden. Uit het aantal bezoekers (ongeveer 80) mag worden geconcludeerd dat het zeer in de smaak is gevallen. Er heeft zich één vrijwilligster aangemeld. Wie volgt?

Op 3 oktober jl. heeft Beno Hofman een lezing verzorgd over bekende personen uit Hoogezand-Sappemeer. Naar onze mening een geslaagde avond. In december 2005 heeft er een bijeenkomst plaatsgevonden in de Katholieke Sint Willibrorduskerk in Sappemeer. Ongetwijfeld heeft U in de regionale dagbladen gelezen over de plannen van een Museaal centrum in de oude Rijks H.B.S., boekhandel Roukes en de Koepelkerk. Deze plannen van dhr. Gouke Visser en dhr. Geert Mintjes zijn door ons met enthousiasme ontvangen. Dit zou voor ons een perfecte locatie kunnen zijn om alle activiteiten van onze vereniging onder te brengen. Wij denken daarbij aan een eigen vergaderruimte, eigen archief en gelegenheid om onze leden te ontvangen. Uiteraard zullen wij de financiële consequenties afwegen en hiervoor, voor zover nodig, toestemming aan de leden vragen. Voor het volgend jaar heeft het bestuur het programma bijna rond. Vast staat dat op zondag 15 januari de nieuwjaarsreceptie is gepland. Laat U zich maar verrassen voor de verdere invulling van het programma. Tot slot wenst het bestuur U prettige feestdagen en een voorspoedig 2006 toe.

Koperen naamplaatje Stuurwiel.

BURGERS STUURWIEL VAN KOETSE

‘Golf van enthousiaste mensen in beweging ...’

Wim A.H. Rozema

Dit voorjaar werd ik gebeld door iemand, die op zoek was naar de secretaris van de Historische Vereniging. Het was de heer Burgers uit de regio Amsterdam. Hij worstelde met een vraag... Niet een vraag, die zo maar bij hem opborrelde... Neen, eigenlijk worstelt de heer Burgers al meer dan 40 jaar met deze vraag. En – na een druk leven nu gepensioneerd – moest de vraag dan eindelijk maar eens gesteld worden ...!

Via het Internet was de heer Burgers op het spoor gekomen van de Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer. Niet dat hij iets heeft met onze regio. Of toch...?

De heer Burgers was in zijn werkzame leven actief als fotograaf. In die hoedanigheid kreeg hij regelmatig opdrachten in de haven van Amsterdam. Nadat hij, ruim veertig jaar geleden, één van deze opdrachten had uitgevoerd, kreeg hij als extraatje van zijn opdrachtgever een houten stuurwiel van een schip.

Op zich niets bijzonders, ware het niet, dat op dit stuurwiel een koperen plaatje bevestigd zat met een opschrift. En dat opschrift bleef intrigeren: veertig jaar lang.

De heer Burgers: “Ik zou graag willen weten hoe oud dit stuurwiel bij benadering kan zijn en waar het gemaakt

is. Het wiel is ongeveer 90 cm in doorsnede, van teakhout, een houten hoepel en een ijzeren naaf.

Op het stuurwiel zit een koperen naamplaatje met de tekst:

**J. Koetse en zn
Hoogezand**

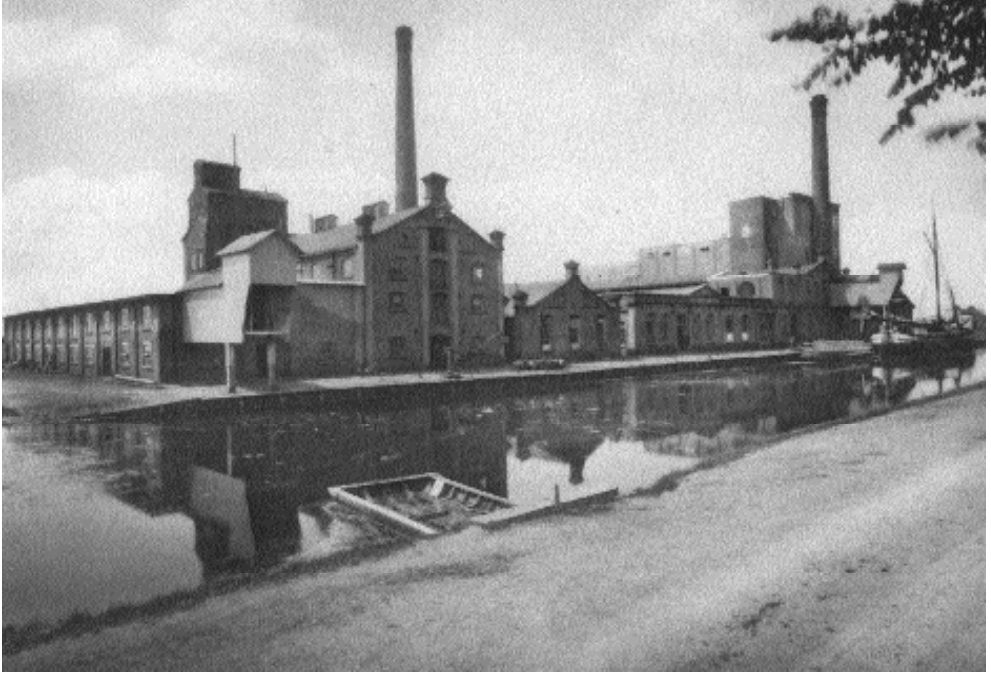
Met bovenstaande informatie werd ook onze nieuwsgierigheid geprikkeld, dus dook ik in de literatuur. Hierin was helaas niets te vinden. Mijn medebestuurleden geraadpleegd. Geen duidelijkheid. Het Veenkoloniaal Museum Veendam dan maar. Die blijken met een onderzoek bezig naar...: het bedrijf van Koetse... Geen verdere informatie. Vervolgens – met resultaat – ons licht opgestoken bij de heer Johan Kielman, secretaris van de Stichting Historische Scheepswerf Hoogezand-Sappemeer en onze Willy de Haan:

“De firma Koetse en Zoon was een houtbewerkingsbedrijf waar o.a. houten stuurwielen werden gemaakt. Het bedrijf was

gevestigd aan de Hoofdstraat in Hoogezand, het 3e pand aan de oostzijde van het oude gemeentehuis. De laatste firmant, Willem Koetse, is enkele jaren geleden gestorven. Hij woonde in een appartement boven het pand van make-laar De Wit. Het stuurwiel moet ongeveer honderd jaar oud zijn. Detail: de actrice Sygrid Koetse is een telg uit deze familie”.

Uiteraard was de heer Burgers verguld met deze feiten:

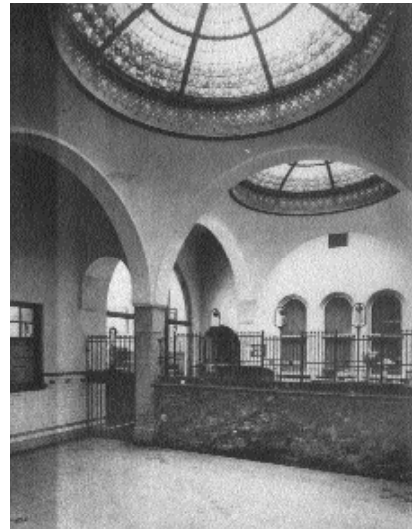
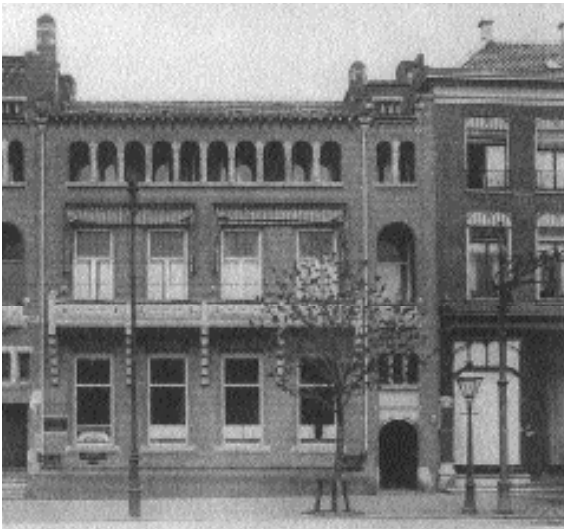
“Ruim een week geleden vroeg ik u om raad betreffende de herkomst van een in mijn bezit zijnd stuurwiel en zette daarbij een golf van enthousiaste mensen in beweging, die voor mij op zoek gingen. Hartverwarmend! Ik ben blij met deze uitkomst en ik wil u hierbij nog hartelijk danken voor de moeite, die u voor mij gedaan heeft en ik wens u nog veel succes met uw werk in het belang van de historie!”

Fabriek Wilhelmina.

Informatie gevraagd

Jaap / Mien Westerdiep

In 1901 en 1905 wordt er grond bijgekocht of gepacht en in 1905 wordt er aan de west-zijde een grote Dextrinefabriek bijgebouwd. In 1906 en in 1907 wordt er verder uitgebreid. In 1909 neemt een N.V. onder directie van de Heren W. Drost en M. Damhof het bedrijf – of een deel daarvan – over. De Dextrinefabriek wordt in 1909/1910 beduidend uitgebreid zodat deze afdeling het hoofdbedrijf wordt. In 1910 vindt er een gedeeltelijke overdracht plaats, mogelijk is dat de aardappelmeelfabriek, aan de N.V. Groninger Aardappelmeelfabriek, waarvan Fr. Hesse (mede) eigenaar. Officieel eindigt de onderneming in 1912 door faillissement van de nalatenschap van de heer Friedrich Hesse.

In 1912 wordt er iets gesloopt en bouwt men er een smederij bij. In 1913/1914 verkoop en opsplitsing. Voor een gedeelte nl. L 2321 wordt de erfpachter de Vennootschap onder Firma Elegius Andreas Muller die hierop een scheepswerf begint.

Volgens de kadastrale gegevens blijven Damhof en Co eigenaar van het gedeelte L 2320 als zijnde fabriek en erf. In 1924 vindt er een gedeeltelijke “sloping” plaats en in 1925 wederom.

Een gedeelte is dan nog slechts erf, dan vindt er herbouw plaats en staat er in 1925 een fabriek, garage en erf. In 1936 sloop van de fabriek en in 1937 ontbinding van de firma.

Uit overlevering is ons bekend dat de fabriek van Damhof is ontploft en in welk jaar en nadere gegevens zijn ons – nog – onbekend. In 1950 en 1956 vindt er door de familie Damhof, wonende in Wassenaar en Berlijn verkoop van de grond plaats en in 1960 de verkoop van 2 huizen en erf.

Maar naast de aardappelmeelfabriek van Hesse, stond nog een aardappelmeelfabriek. In het gemeente-archief vonden we het volgende.

Faillissement Fr. HESSE.
 De CURATOREN in het
 FAILLISSEMENT van de
 nalatenschap van den Heer
 Fr. HESSE, in leven fabrikant en koopman,
 gehandeld hebbende onder de namen
 KOCH en Co. en Groninger Aard-
 appelmeelfabriek Fr. HESSE, ge-
 woond hebbende te Groningen, brengen
 ter kennis, dat door hen den openberig-
 sten Januari 1912 ter GRIFFIE van de
 Arrondissements-Rechtsbank te Groningen
 is gedeponeerd de tweede UITDEELINGSLIJST
 in meergemeld faillissement, om aldaar
 gedurende tien dagen te verblijven ter
 kosteloze inzage van de CREDITEUREN.
 4077.21 De Curatoren:
 Mr. H. DE VISSER.
 Jhr. Mr. J. J. VAN IDEKINGE.

Geert Jans Redeker, een bekende boerenfamilie in Westerbroek, was eigenaar van perceel L 1993 gelegen ten westen van het eerdergenoemde kanaaltje- veel later gegraven - naar het Foxholstermeer. In 1900 verkoopt G.J. Redeker dit perceel aan Pietro Baron van Lamsweerde uit Milaan die er een aardappelmeelfabriek op sticht. Er rustte blijkbaar geen zegen op want in het verslag van de Toestand der Gemeente Hoogezand over het jaar 1900 lezen we dat de fabriek van 28 op 29 december 1900 is afgebrand.

In 1902 koopt van Lamsweerde een perceel hooiland L 1989 van de wed. Elsje Beukema-Hooites, dezelfde die ook het molenperceel verkocht aan Hesse. Op dit perceel wordt een woning gebouwd. In 1904 en 1905 vindt er bijbouw aan de fabriek plaats. In 1909 is de

fabriek blijkbaar al gestopt, want het staat te boek als pakhuis en erf en het wordt verkocht aan twee caféhouders nl. Adrianus van Alteren en Meindert Kruijer, die het al snel doorverkopen aan Hendrikus Allardus Smit voor 4.000 gulden, die er een scheepswerf op sticht, nu bekend als Ferus Smit.

De genoemde woning werd bewoond door J.A. Smit en zijn echtgenote Geertruida Verstokt en is in 1932 gesloopt.

Achter de werf werden in 1921 een blok van 3 woningen gebouwd die in 1968 werden gesloopt.

**Wie heeft er nog aanvullende informatie of foto's over het bovenstaande?
Wij houden ons van harte aanbevolen.**

Bronvermelding: Gemeente Archief, Hoogezand/Sappemeer
Het boek Groningen, plan 1913

WEBMUSEUM

MESDAGVANCALCAR

uitnodiging

voor een bezoek aan het Webmuseum MesdagVanCalcar.
Na het boek "Geesje van Calcar – een echte Mesdag" en tentoonstellingen in de Fraeylemaborg en het Panorama Mesdag, is er per 1 november 2005 een eigen museum voor Taco Mesdag en Geesje Mesdag-van Calcar, schilders van de Haagse School. Het adres is

www.mesdagvancalcar.nl

Rob en Winky Vetter Zouteveenseweg 25 2636 EG Schipluiden
tel 015 380 8567 email rvetter@caiway.nl

Brinta

René Otterloo.

- **Wordt Brinta in Foxhol gemaakt?**
- **Goh, nooit geweten.**
- **De échte Brinta bedoel je?**

Je zou veronderstellen dat iedere inwoner van Hoogezand-Sappemeer weet dat het populairste graanontbijt van Nederland wordt geproduceerd in Foxhol. Maar nee, dat is dus niet zo. Menigmaal heb ik de afgelopen maanden moeten uitleggen, tijdens het samenstellen van een boek over de historie van deze ontbijtpap, dat de Brintafabriek al decennia-lang deel uitmaakt van de Avebe-lokatie in dit dorp.

Ruim zestig jaar geleden, tijdens de donkere bezettingsjaren, ontdekte een laboratoriumploeg onder de bezielende leiding van Fredrik André Müller – directeur van W.A. Scholten's Chemische Fabrieken NV – een voedingsmiddel uit de volle tarwekorrel dat Brinta werd genoemd. Breakfast Instant Tarwe. Goedkoop, snel en eenvoudig te bereiden, maar vooral voedzaam. Dat laatste was in tijden van oplopende schaarste, maar ook later – in de periode van herrijzend Nederland – van cruciaal belang. Huisartsen gaven ouders het dringende advies hun kinderen Brinta voor te schotelen, want daar werd je groot en sterk van. Brinta was bovendien het eerste product dat werd voorzien van het predikaat “Goedgekeurd door de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen”; in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw absoluut een gezaghebbend keurmerk.

Hoe kwam het dan dat Brinta uit Foxhol kon uitgroeien tot zo ongeveer het bekendste ontbijtproduct – na brood – van ons land?

Van essentieel belang was onder meer de entree in 1949 van ene Geert Wiegertjes uit Hoogezand. Als verkoopleider kreeg hij de opdracht mee om Brinta op te stuwen in de vaart der volkeren. De fabriek in Foxhol produceerde op dat moment 180.000 kilogram per jaar. Wat de directie van W.A. Scholten betreft mocht dat wel een spreekwoordelijk onsje meer worden.

Geert Wiegertjes was een energiek man. Gedreven, ambitieus, zeer resultaatgericht, iemand met geloof in eigen kunnen en een verkoopleider met een sterk ontwikkeld gevoel voor reclame, public relations en marketing. Bovendien beschouwden de mensen op de werkvloer hem als een aimabele persoonlijkheid, wiens ijver en enthousiasme aanstekelijk werkte op zijn medewerkers.

“Vandaag de dag zou je zo’n man een workaholic noemen,” zo zegt zijn jongste zoon Stienes nu. “Op een uurtje meer of minder keek hij niet. Maar misschien moet ik het wel

sterker uitdrukken: die man leefde voor Brinta. We hebben het regelmatig meegemaakt dat hij veertien dagen op handelsreis was, hij zaterdagmiddags thuiskwam en onmiddellijk zijn binnengehaalde orders uitschreef. Dan zou je verwachten dat hij het zondags even rustig aan deed. Nee dus. Er was altijd wel iets voor te bereiden of een nieuw plan dat in de voorkamer uitgewerkt moest worden. En dan ging 'ie op maandag weer vrolijk naar de fabriek in Foxhol.”

Zoon Stienes, woonachtig in Roden: “Mijn vader bestookte zijn klanten en potentiële klanten met mailings. We hebben het meegemaakt bij ons thuis, dat we in een week tijd 20.000 enveloppen moesten adresseren. Met de hand. Wij als zoons, onze moeder, opa's en oma's; we moesten allemaal helpen. En dan kregen we naderhand één cent per tien geschreven adressen.”

Maar bij dit marketinginstrument bleef het niet. *'Niemand de deur uit zonder een Brinta-ontbijt'*. Het is een reclameslogan die menigeen zich vandaag de dag nog zal herinneren, maar het leek wel of Wiegertjes deze door hemzelf bedachte slogan letterlijk opvatte. De verkoopleider rustte geen moment en liet geen gelegenheid onbenut om promotie te maken voor het graanontbijt. Iedereen moest aan de Brinta!

Kroon op zijn fraaie loopbaan was in 1963, kort voor zijn pensionering, de zege van Reinier Paping tijdens de barre Elfstedentocht van dat jaar. Tegenover Journaalverslaggever Joop van Zijl verklaarde hij dat hij de overwinning had geboekt op... een paar bordjes Brinta. Het hek was van de dam! Niet veel later moest de Brintafabriek, om aan de massale vraag te kunnen voldoen, overgaan op volcontinu productie.

Paping blikt in het Brintaboek uitvoerig terug: “Er waren toen nog maar twee televisienetten, dus heel Nederland had het interview met mij gezien. De maandag daarop hing Brinta al aan de lijn. Of ze even konden komen praten. Ik heb ze gezegd, dat ze dit maar met mijn broer Bernard moesten doen. Hij was iemand met een zakelijke inslag. Nou, toen kreeg ik een sigarettenaansteker en een föhn voor mijn vrouw Joke. Achteraf wil je er nog geen wind voor laten, maar ja, dat is met de wetenschap van vandaag. Later kreeg ik trouwens nog eens duizend gulden van de fabriek. Dat was op zich een flink bedrag in die tijd.”

Hoewel Nederland uitgroeide tot een van de meeste welvarende naties op onze aardbol – en er van voedselschaarste en/of ondervoeding amper meer sprake is – bleef Brinta een regelrechte hit. Vandaag de dag worden er nog altijd zo'n zeven tot acht miljoen pakken (à 500 gram) per jaar gefabriceerd. Zelfs de salmonellacrisis van 1994, toen de fabriek maandenlang stil lag, kreeg Brinta niet klein.

Echter, Brinta komt vanaf volgend jaar niet meer uit Foxhol. Achter een markant stuk industriële historie komt een punt te staan. Avebe stelt dat de productie van Brinta niet

meer behoort tot de zogeheten ‘core-business’ van de onderneming. De fabriek is verkocht aan Heinz, voornamelijk fabrikant van tomatenketchup en pasta. Momenteel wordt er volop gebouwd aan de nieuwe productielocatie in Nijmegen.

Bedrijfsleider Johann van Heuveln is het enige personeelslid dat mee verhuist naar de Betuwe.

“Volgens mij liggen er in de nabije toekomst legio kansen voor Brinta. We hebben nu regelmatig chauffeurs uit Duitsland en Polen, die graag een lading mee zouden willen nemen naar hun geboorteland. En denk eens aan het Oostblok, waar de levensstandaard zich veelal op het niveau bevindt van Nederland in de jaren ’50 en ’60. Juist in deze periode van wederopbouw van ons land werd Brinta grootgemaakt. Voedzaam, goedkoop en eenvoudig en snel te bereiden. En waar hebben vele Oost-Europese huishoudens momenteel behoefte aan? Nu blijft negentig procent van de pakken Brinta nog op de Nederlandse markt, het zou mij persoonlijk niet verbazen als we op termijn ook vrachtwagenladingen vol verkopen aan landen als Bulgarije, Roemenië of Moldavië. Zeker nu Europa steeds groter wordt. Ik denk dat Brinta een springlevend product is, en dit terwijl er aan het productieproces in al die zestig jaar niets is veranderd. Da’s toch bijzonder.”

‘Brinta, de geschiedenis van het populairste graanontbijt van Nederland’. 112 pag, ca. 150 illustraties. ISBN 90 330 0538 7. Uitgeverij: TME/Noordboek, Groningen. Samenstelling: René Otterloo (Dagblad van het Noorden). Prijs: € 16,95. Het boek is te koop bij alle kantoren van Hazewinkel Pers.

histverhosap@gmail.com

Iets te vragen of mede te delen aan Uw Historische Vereniging?
De eenvoudigste manier is het sturen van een e-mail naar:

histverhosap@gmail.com

Ook de enige manier om digitaal op de hoogte te blijven van de laatste ontwikkelingen betreffende de historie van Hoogezand-Sappemeer.

Kennisbank

Wim A.H. Rozema

Met enige regelmaat bereiken mij, als secretaris van onze Historische Vereniging, vanuit ons ledenbestand, maar ook van geïnteresseerden elders uit den lande, telefonisch of per e-mail, vragen omtrent de historie van de regio Hoogezand-Sappemeer. Omdat onze vereniging wordt vermeld op het wereldwijde internet zijn wij toegankelijk voor iedereen, waar dan ook.

Als “niet-Hoogezandster” – ik ben geboren en getogen in de Landschap Westerwolde – heb ik niet op al deze vragen dadelijk een antwoord. Ik vraag dan advies aan mijn medebestuurleden of andere ter zake kundige instanties. Dat levert vervolgens vaak boeiende reacties op. U kunt hierover lezen in een artikel elders in deze Pluustergoud onder de titel: “Burgers stuurwiel van Koetse”.

Volgens mij kan onze vereniging met betrekking tot het uitwisselen van (historische) informatie een belangrijke functie verrichten. Graag zou ik deze service uitbreiden. Mijn idee is simpel : Ik inventariseer bij onze leden op welk(e) historisch(e) gebied(en) zij onderzoek hebben gedaan of kennis hebben van bepaalde onderwerpen betreffende de geschiedenis van de regio Hoogezand-Sappemeer.

Na deze inventarisatie kan een opsomming naar de leden en kan ik snel doorverwijzen naar externe vragen. Ook kan er een vermelding komen op onze website (in ontwikkeling). Dus ... hebt U studie gemaakt van een bepaald onderwerp, bezit U een interessante

Een paar voorbeelden:

ontstaansgeschiedenis	scheepsbouw / scheepvaart
oudheid	geschiedenis verenigingsleven / onderwijs
vervening / kanalisatie	de Tweede Wereldoorlog
geschiedenis dorpen / wijken	verdwenen monumenten
bewoningsgeschiedenis	kerken / kerkhoven / borgen
familiegeschiedenis	foto- en ansichtverzamelingen
geschiedenis industrie	

verzameling, wilt U juist iets weten of bent U naar iets op zoek, alles in verband met de historie van Hoogezand-Sappemeer, en wilt U andere geïnteresseerden hiervan deelgenoot maken, aarzel dan niet en geef dit door (schriftelijk of per e-mail) aan het secretariaat:

W.A.H. Rozema
Noordersingel 24, 9601 CJ Hoogezand
histverhosap@gmail.com

Bij het leger

Kees Visscher

Toen ik negen jaar was, stond mijn zomervakantie in het teken van twee belangrijke dingen: ik was bij het leger, en ik had verkering met Janna. Ons leger bestond uit een groepje jongens met houten wapens, en Janna bestond vooral uit vel en botten, zo'n schriel kind als ze ook was; maar ze had een paar wijde ogen van een intrigerend soort bleekblauw en die hadden het me aangedaan.

Zes man sterk was ons leger, en Mannus Kamminga was onze generaal. Men kon dat ook zien, want hij droeg een groene emaille pan op zijn hoofd waar hij vals maar krachtdadig onderdoor loerde, terwijl wij gewone soldaten niet veel meer om het lijf hadden dan wat rafelig touwwerk. Alleen Flipje Timmer pronkte bovendien met een borst vol blikken loodjes van Unox knakworst, en Berendje Stam zeulde een flink stuk kachelpijp op zijn schouder mee: een kanon dat er dreigend genoeg uitzag, maar waar nooit iets anders uit kwam dan een restje roet zo nu en dan. Wanneer wij in ganzenpas over de kinderkopjesbestrating van de rijweg marcheerden, dan stonden de meisjes aan de kant en keken toe met open monden van ontzag; maar Janna keek naar niemand anders dan naar mij, en als ze maar even kans zag stak ze stiekem een wit handje naar me omhoog. Mijn vader had met tegenzin een zwaard voor me gemaakt, zo eentje als de anderen hadden: een vurenhouten lat, toelopend in een punt, met een kort latje overdwars. "Toch raar", zei hij onder het eten tegen mijn moeder. "Overal zie je opeens troepen kwajongens met stokken, wat mankeert ze toch." "Ach, ze steken elkaar aan", meende mijn moeder. "Vakantie, balsturigheid, ze spelen maar een beetje." Spelen? Zagen ze dan niet hoe driest en onheilspellend ik al weken langs erf en straat stapte, hoorntouw schuin over de borst en zwaard opzij, een krijger zonder vrees? Intussen vergleden de vakantieweken in regen en dampige zon; en wij kropen door de onderwal van de spoorgracht, waakzaam, of lagen achter struiken en ruige begroeiing met moord en doodslag in de ogen te wachten op een vijand die nooit kwam. Zoiets verveelt; tweespalt en bekvechterij ondermijnden de krijgstucht. En op een warme middag vol wit licht zaten we neerslachtig in de berm van de spoorgracht; de meisjes kwetterden wat verderop. De straat was doods van vredigheid; alleen Boswijk met zijn stijve been liep wippend achter zijn handkar vol klompen voorbij en galmde zijn eeuwige roep: "klomp-er", en dat beeld paste ook al niet in onze voorstelling van een slagveld, wat een treurnis.

Onverwacht riep een van de meisjes iets, hoog en schel. Over de Kalkwijksterbrug kwam het leger van de Stationsweg in brede slagorde op ons af. Meteen schoten we overeind, en Berendje richtte razendsnel zijn kachelpijp en loerde er panisch doorheen. "Rustig blijven, rustig blijven", piepte Mannus van onder het randje van zijn emaille pan; toen kraakte het even en dat was niet Berendje zijn kanon, maar Mannus zijn benauwenis in gasvorm. Nu stonden de meisjes ook al tussen ons in, als bange muisjes die bescherming zochten, en

gilden; maar Janna drukte haar geribde lijfje stijf tegen me aan. “Janna, ik blijf bij je hoor”, bezwoer ik haar op gedragen toon, wat een gelukzalig ogenblik. Meteen stond het leger van de Stationsweg al om ons heen, wel twaalf man sterk, met sabels en knuppels en bonenstokken die ze – zoef, zoef – uitdagend over onze hoofden zwaaiden. Een dikke jongen met sluijk haar en bijna geen voorhoofd vroeg: “Jongens, willen jullie ook lid worden van de bende van de Zwarte Hand?” En tegelijkertijd gaf hij met zijn zwaard een speelse klap op Mannus zijn pan, zodat het galmde alsof een torenklok één uur sloeg en Mannus zijn ogen nog minutenlang verdraaid in zijn hoofd stonden. Zo ging ons leger zonder slag of stoot op in het leger van de Zwarte Hand, en wij gloeiden van trots.

Achttien man sterk marcheerden wij in een dreunende klompenparade over de Kalkwijksterbrug, de meisjes op afstand in ons kielzog, sloegen linksaf het Oosterpark in en zongen van Blonde Mientje heeft een hart van prikkeldraad. Voorop ging onze dikke aanvoerder zonder voorhoofd, in een veerkrachtige schommelpas, met zijn zwaard opzij, en met zijn deksel van een zinken vuilnisemmer als schild. Daar stond een slecht gelukte koeienuijer op geschilderd met vijf spenen, en het duurde even voordat ik begreep dat ik daar een zwarte hand in moest zien. En in een roes marcheerde ik in dezelfde schommelpas in de achterhoede, naast Flipje met zijn Unoxblikjes en Berendje met zijn kanon, in het hemelse besef dat Janna, temidden van haar vriendinnen, ons in de achterhoede volgde en mij zien kon. “Prikkeldraad”, zongen we toen we de Stationsstraat in zwenkten. Voor ons lag de Bonthuizerbrug. Op hetzelfde ogenblik hield onze strijdmacht als bevroren halt. Aan de andere kant van de brug stond het leger van Sappemeer: twintig, dertig lange lummels met knuppels en stenen en bloedbeluste koppen, en vaag drong het tot me door waarom de bende van de Zwarte Hand zoveel belangstelling voor ons had gehad.

“Voorwaarts!” riep onze aanvoerder nog en hij schreeuwde van oeha en oehoe; maar de Sappemeersters naderden al over de brug. Onmiddellijk veranderde onze krijgsmacht van koers en stormde ontredderd weerom, onze dikke bevelhebber zonder voorhoofd en zonder zwaard voorop, allemaal zag ik ze op topsnelheid langs me draven en ook rammelde en kletterde er van alles over de weg, zwaarden, bonenstokken, het schild met de koeienuijer, Berendje zijn kanon en Mannus zijn emaille pan – en net toen ik het ook op een vluchten wou zetten, hoorde ik de hoge stem van Janna boven alles uit: “Kees, val aan.” Wezenloos deed ik drie, vier stappen voorwaarts, de vijand tegemoet; meteen dook een jongen met een grijnzende rooie Sappemeerster kop voor me op, hij slingerde een stuk hout aan een touw boven zich in het rond en toen was het alsof mijn hoofd uit elkaar sprong.

Ik moet even van de wereld zijn geweest; toen greep een grote hand me in de kraag en zette me weer op mijn benen. Ik keek recht in het gezicht van stalhouder Groeneveld die met laarzen aan naar buiten gekomen was. “Kun je lopen?” vroeg hij. “Stelletje bandieten, wat scheelt jullie toch de laatste tijd, je kunt mekaar wel doodslaan! Vooruit, naar huis, mars.” En ik kreeg nog een tik voor mijn billen met het tipje van zijn zweep.

Op de Bonthuizerbrug waren de Sappemeersters alweer op de terugtocht, hun gezang verstierf in de verte; van de bende van de Zwarte Hand was geen sterveling meer te zien.

Met een nat kruis, een half zwaard achter mijn hoorntouw en een buil op mijn voorhoofd sloop ik langs stille paden weerom. Onze straat was leeg. Janna stond voor het raam toen ik langs haar huis liep, ze stak haar tong tegen me uit en draaide me haar rug toe, en zo ging ik de weg die alle soldaten als vanzelf volgen wanneer ze van het slagveld komen en door diepe dalen zijn gegaan: naar moeder. “Och mijn dappere krijger”, zei ze met haar armen om me heen, haar blote armen die naar klokzeep roken; en ze nam me voorzichtig mijn hoorntouw en mijn halve zwaard af en deed kloosterbalsem op mijn buil, ze gaf me schone kleren en een beker ranja hoewel het geen zondag was, en zo maakte ze weer een kind van me. Zes weken later vielen de Duitsers Polen binnen.

Boeken te koop

De Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer heeft nog een aantal boeken in de aanbieding. Heeft u belangstelling om een boek aan te schaffen dan kunt u zich in verbinding stellen met Henk Kwebeman, penningmeester van onze vereniging. Henk is te bereiken via e-mail: h.kwebeman@home.nl of telefonisch 0598-321063.

Het gaat om de volgende boeken:

“Hoogezand en Sappemeer in de voorbije eeuw”
Uitgave van onze vereniging ter gelegenheid van de
fototentoonstelling in 1999 geschreven door drs. K.J.Vos	€ 12,50
“Focus op Hoogezand-Sappemeer”
Fotoboek van Hoogezand en Sappemeer met verklarende tekst
Eindredactie Frans ten Horn en Teade Smedes.	€ 17,50
“50 jaar Hoogezand-Sappemeer”
Naar een (soms) omstreden eenwording
Uitgegeven door het gemeentebestuur van Hoogezand-Sappemeer
Eindredactie K.G.Bos	€ 2,50
“Nieuw van de Bijl”
350 jaar scheepsbouw langs het Winschoterdiep 1650-1999
Geschreven door Ger Blijham en Wicher Kerkmeijer
Uitgave van de Stichting HS-Maritiem en de Geschiedeniswinkel RUG i.s.m.
de Historische Vereniging Hoogezand -Sappemeer.	€ 28,00
“Hermannus Wischer”
Luthers predikant te Sappemeer geschreven door Th.A. Fafié.	€ 1,00
“Jubileumuitgave Pluustergoud 1992-2002”
Uitgave ter gelegenheid van het 10 jarig bestaan.	€ 5,00
“Hotel Faber”
Geschiedenis van een familiehotel.
Geschreven door H.B.Reininga met medewerking van
G.J.Stuut, W.Bakema en W.de Haan.	€ 17,50
Verder nog enkele exemplaren van Pluustergoud tot en met uitgave 21	€ 5,00

De beginjaren van onze oude H.B.S.

Frens Jonker

In het kader van de plannen tot oprichting van een museaal centrum in Sappemeer met een hoofdrol daarin voor het oude “Aletta-gebouw”, is het o.i. de moeite waard stil te staan bij de beginjaren van onze oude H.B.S.

Daarbij is een poging gedaan de plaatselijke geschiedenis en/of regionale ontwikkelingen in het verhaal te verwerken

Economische, sociale en politieke ontwikkelingen in de tweede helft van de negentiende eeuw

De tweede helft van de negentiende eeuw is een tijd van grote veranderingen op sociaal-politiek en economisch gebied.

Vanaf 1850 kunnen bijvoorbeeld de eerste tekenen gesignaleerd worden van een ontluikend klassenbewustzijn, dat wil zeggen een nieuwe ideologie ontstaat. Elk individu moet aangemoedigd worden boven zijn stand te stijgen door eigen werkzaamheid. De economische opleving maakte deze ontwikkeling mogelijk.

Opvattingen omtrent het onderwijs wijzigden zich. Onderwijs moest niet meer opleiden tot maatschappelijke deugdzaamheid, maar de mogelijkheden openen tot sociale mobiliteit. Onderwijsuitbreiding en verbetering werd een hoofdstrijdpunt van een zich verjongend en meer populair wordend liberalisme.

De middengroepen en de bovenste lagen van de arbeidersbevolking namen deze opvattingen over. Hun kinderen konden zich langs deze weg voorbereiden op de maatschappelijke strijd om zo te komen tot sociale verheffing.

De industrialisering betekende voor de arbeiders een proletarisering. De patriarchische verhouding tussen werkbaas en knecht maakte plaats voor een verzakelijking (mechanisering en klassenbewustzijn).

Bij het industrialisatieproces in onze regio heeft de verbetering van de infrastructuur een belangrijke rol gespeeld. Een verbetering die nauw samenhangt met een verschuiving van Nederland van de periferie van Europa naar het centrum. De verbetering van scheepvaartwegen en de aanleg van spoorlijnen naderden in de jaren tachtig van de 19e eeuw hun voltooiing.

Ook op politiek terrein was Nederland, en niet in het minst de provincie Groningen in beweging. Het waren opwindende jaren, een luidruchtige tijd, met veel incidenten die de spanningen opdreven.

Hervormers waren hartstochtelijk van mening, dat hun tijd gekomen was. In werkelijkheid was er slechts sprake van een aarzelend en onrustig begin van wat een geleidelijk proces van democratisering zou worden.

Toch moet de tweede helft van de negentiende eeuw gezien worden als een uiterst belangrijke periode in onze geschiedenis.

Wanneer we ons nu richten tot de provincie Groningen en de Veenkoloniën in het bijzonder, dan zien we dat de rijkdom van de boeren toenam in de 19e eeuw. De stijging van de welvaart heeft het bewustzijnsproces bij de boeren bevorderd. In clubs en sociëteiten werden problemen van politieke en economische aard besproken. De Maatschappij tot Nut van het Algemeen heeft daarbij een niet onbelangrijke rol gespeeld. Aan het eind der jaren zeventig evenwel traden prijsdalingen op voor de Groninger akkerbouwers. Deze prijsdaling werd veroorzaakt door het goedkope graan uit de Verenigde Staten en Rusland. De boeren trachtten de crisis te lijf te gaan door bezuinigingen en door middel van rationalisatie en mechanisatie. Ondanks de crisis werd mede door de grotere vraag van de uitbreidende strokartonindustrie gedurende de jaren tachtig de graanteelt met 2.5% uitgebreid, terwijl elders in het land het omgekeerde gebeurde. De boeren wisten zich aan te passen, aan de veranderende omstandigheden (kunstmest en dorsmachines) Van faillissementen in de landbouw was nauwelijks sprake. De werknemers kwamen er minder goed af; niet alleen werden de lonen verlaagd, door de toenemende mechanisatie werden vele arbeiders ontslagen. Velen van hen werden veroordeeld tot het beruchte keienkloppen.

Op industrieel gebied werden de Veenkoloniën een der belangrijkste industriegebieden van Nederland, vooral de aardappelmeel- en strokartonindustrie ontwikkelden zich op grote schaal. Kanalen waren er al, brandstof was voor handen, en de spoorlijn Groningen-Winschoten was in 1868 gereed.

De Veenkoloniën gingen volop mee in de vaart der volkeren.

Het onderwijs

In den lande werd de roep tot onderwijsvernieuwing steeds luider. De vraag naar hoger

Dr. J.W.A. Renssen.

opgeleide krachten voor de handel en industrie werd groter.

Derhalve werd in 1863 de wet op het Middelbaar Onderwijs aangenomen door de Eerste en Tweede Kamer en bekrachtigd door de koning.

Een nieuw onderwijstype werd geboren, de H.B.S., de Hogere Burgerschool.

De school leidde niet op voor de universiteit maar voor functies in de handel, nijverheid en industrie. Volgens Thorbecke, de ontwerper van de wet, moest de school het opleidings-instituut worden voor de nieuwe maatschappij.

De wet bood de mogelijkheid voor een drie- en een vijfjarige cursus. Opgemerkt moet worden dat de nieuwe school alleen bedoeld was voor jongens. In onze provincie was de belangstelling voor de nieuwe school groot.

Groningen kreeg als eerste stad in Nederland een H.B.S., met vijfjarige cursus (cursusjaar 1864-65).

In 1866 opende Veendam ook de poorten voor de nieuwe vijfjarige H.B.S.

Ook op Sappemeer werden plannen ontworpen voor de stichting van een burgerschool.

Door de gemeente werd een terrein aangekocht, behuizing met erf en tuin samen 27 roeden

30 ellen van mevrouw Trijntje Alberts Bakker voor fl. 9919.67 1/2. Inclusief de afbraak

Op 12 maart 1867 werd de bouw aanbesteed. Inclusief de rijksbijdrage bedroegen de kosten

fl. 43.027.67 1/2. Niet iedereen in de gemeente was gelukkig met die moderne plannen.

In de raad van Sappemeer werd op 7 november 1866 een protestbrief voorgelezen van

50 ingezetenen. Deze inwoners waren verbaasd en verrast over de plannen tot oprichting

van een burgerschool. Het leek hen gewaagd en kostbaar. Men wilde dat het besluit tot

stichting werd herroepen.

Zoals zo vaak haalde het protest niets uit.

Bij Koninklijk Besluit van 8 juli 1868 werd de gemeente Sappemeer aangewezen als “zetel

eener Rijks Hogere Burgerschool met driejarige cursus” en werd met ingang van 1 oktober

1868 een aantal leerkrachten benoemd.

Tot directeur en leraar werd benoemd dr. J.W.A. Renssen met een jaarsalaris van

fl. 2500. De “gewone” leraren verdienden fl. 1800, terwijl de gymnastiekdocent genoeg

moest nemen met fl. 800. De conciërge ontving fl. 350 met daarboven vrij wonen, vuur en

licht. (ter vergelijking: een gewone onderwijzer verdiende ongeveer fl. 500, terwijl een

huisarts als dokter Abraham Jacobs een jaarinkomen had van fl. 2000).

Verder werd een commissie van toezicht benoemd, als geheel toezichthouder functioneerde de inspecteur.

In 1868 was dat dr. Staring, de zoon van de bekende dichter. Zoals bekend heeft dr. Renssen de vaderlandse geschiedenisboekjes gehaald, omdat hij het

aandurfde Aletta Jacobs toestemming te geven als toehoorder enige lessen te volgen. Bij de start van de school hadden zich 35 leerlingen aangemeld voor het toelatingsexamen. Van de leerlingen, die in de eerste klas plaats wilden nemen, slaagden minder dan 20%. Gelukkig voor hen mochten ze toch aan de lessen beginnen. Gedurende het schooljaar werden nog enige leerlingen aangenomen, zodat op 31 december 1868 de school een totaal aantal leerlingen telde van 52.

De H.B.S. bleef geen jongensschool, Thorbecke gaf Renssen toestemming meisjes toe te laten, nadat dokter Jacobs het verzoek had ingediend zijn dochter Frederika toegelaten te krijgen.

Niet alle docenten waren gelukkig met die ontwikkeling. Ze vonden meisjes in grote klassen maar lastig. Sommige onderwerpen uit de natuurlijke historie kon je rustig behandelen in een jongensklas, maar met meisjes erbij kon dat moeilijkheden opleveren. Samen de gymles volgen was natuurlijk uit den boze. In 1878 zijn de leraren het erover eens dat “waar sommige jongens uit Slochteren en Noordbroek aan zwijgen de voorkeur boven spreken gaven, het met de meisjes in dat opzicht geheel anders is.

Ze zijn met één woord babbelachtig”.

Ongeveer 10 jaar later wordt er niet alleen over meisjes geklaagd. De leerlingen zouden vroeger veel beter zijn geweest. Een opmerking van een leraar: “Verleden jaar ging men met opgewektheid lesgeven aan de derde klassen, met lome schreden ging men toen al naar de tweede en thans openbaart zich in alle klassen een geest van verslapping”.

De klassen waren te groot, maar ook aan de didactiek (onderwijskunde) schortte het een en ander. “Beperk het doceren, spreek niet te veel in de les, tracht meer dan vroeger uit de leerlingen te krijgen wat erin zit en oefen, via de controle op het schriftelijke werk, meer invloed uit die tot zelfwerkzaamheid kan aansporen”. Zijn dit geen ideeën van deze tijd? In 1892 waren de geluiden nog alarmerender. Er heerst bij een deel der leerlingen een geest van onverschilligheid, die zich openbaarde in het bezoeken van herbergen en biljarthuizen, terwijl zelfs één der leerlingen het gewaagd heeft een geheelen dag aan het vermaak der jacht deel te nemen.”

Onrust in de Veenkoloniën

De jaren tachtig en negentig van de 19e eeuw waren woelig. De fabrieksarbeiders hadden een ellendig bestaan. Werkdagen waren lang en de lonen laag. Het ontwakende klassenbewustzijn leidde tot een arbeidersbeweging. Vakverenigingen en politieke partijen kwamen op voor de arbeiders, sprekers als Multatuli en Domela Nieuwenhuys, regelmatig in onze contreien te beluisteren, riepen op tot actie. De stemming werd steeds grimmiger, en de sfeer steeds onrustiger. In het eigen lokaal, de Volksbierhalle kregen socialistische sprekers de kans hun propaganda aan de man te brengen (lees hierover in het artikel van Smedes in Pluustergoud, dec. 2002, pag. 77-83)

De plaatselijke socialist/anarchist Tj. Luitjes, ook bekend als Travailleur riep zijn aanhangers op tot actie. Regelmatig kwam het tot botsingen, tegenstanders werden gemolesteerd en ruiten werden ingegooid. De Sociaal Democratische (S.D.B.) kreeg meer en meer aanhangers. Het jaar 1892 werd een dieptepunt. Een incident op de scheepswerf van

Ferus Smit liep volledig uit de hand. Een jonge werknemer van zestien jaar, zoon van S.D.B.-kaderlid Buining werd door zijn baas gedwongen, in met cholera besmet water, werkzaamheden te verrichten. In een plaatselijk blad "Goorecht-Oldambt" werd melding gemaakt van deze wantoestand. Luitjes nam de zaak hoog op en mobiliseerde medestanders. In optocht trok men naar het huis van Smit. Gezang klonk alom: Hang Edske Smit op.... Deze had al een veilig onderkomen gezocht en de arbeiders trokken huiswaarts. De spanning was dermate groot dat de burgemeester van Hoogezand hulp inriep van de commissaris van de Koningin. De plaatselijke politiemacht werd versterkt met marechaussees en later met infanteristen. Domela Nieuwenhuis gooide olie op het vuur door in de Volksbierhalle een daverende toespraak te houden met als titel "Vrede aan de hutten en oorlog aan de paleizen". Ondanks een samenscholingsverbod werd Domela door een grote groep medestanders begeleid naar het station, terwijl" de lucht weerklonk van revolver-schoten."

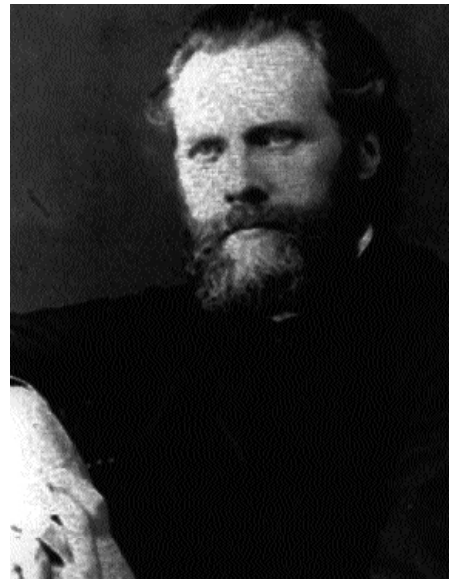
De troepen brachten dus niet de gewenste rust. De angst onder de burgers was groot. Tot ver in de omtrek maakte men zich zorgen over de arbeidsonrust in Hoogezand-Sappemeer. Opvallend is dat de onlusten zelfs doordrongen tot in Frankrijk. In de Parijse krant Le Figaro werd melding gemaakt van de gespannen situatie: "La situation est extrêmement tendue"

Zijdelings werd de Rijks H.B.S. betrokken bij de rellen. Het gymnastieklokaal werd gevorderd voor de inkwartiering van de infanteristen. Op 1 maart 1893 vertrokken ze en na enig herstelarbeid konden de gymlessen op 29 maart weer worden hervat.

Het jaar 1893 bleef onrustig, dit jaar werd tevens het afscheidsjaar van directeur Renssen. Bij zijn afscheid werd hem veel lof toegezwaaid, zowel door leerkrachten als door leerlingen. Als waardering voor zijn functioneren "behaagde het Hare Majesteit, de koningin-weduwe, Regentes van het Koninkrijk, Emma, Renssen te benoemen tot Ridder in de orde van Oranje Nassau.

Gebruikte literatuur:

J.J. Smedes, Luchtig bladerwerk van 100 jaren middelbaar onderwijs in Hoogezand-Sappemeer, 1968. Geert Bruintjes, Socialisme in Groningen 1881-1894. Amsterdam 1981. T. van Tijn, Voorlopige notities over het ontstaan van het moderne klassenbewustzijn in Nederland, in: Economische en Sociale Emancipatie. Den Haag 1977. T. van Tijn, Het sociale leven in Nederland, in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, 13. Bussum 1978. J. van der Werf, Enkele sociaal-economische ontwikkelingen, in: P. Hoekman, J. Houkes, O. Knottnerus (redactie) Een Eeuw Socialisme en Arbeidersbeweging in Groningen 1885-1985, Groningen 1988. Jannes Houkes, Travailleur. Een politieke biografie van de Groninger anarchist Tjerk Luitjes, 1884-1910, Groningen 1985.

Domela Nieuwenhuis, omstreeks 1890.

Wat jonk is speult geern, wat old is neult geern*

Okkie Smit

De telefoon gaat. Nadat ik mijn naam heb genoemd, hoor ik aan de andere kant een zachte, wat haperende mannenstem. “Joe hebben mie beld, veur dat stukje in Pluustergoud. Mor ik wol joe vroagen of joe mie messchain interviewen kinnen... Want schrieven kin k nait zo best meer...” Na enige uitleg over de gezondheidssituatie en het onderwerp waarover de beller zou willen vertellen, wordt een afspraak gemaakt voor een vraaggesprek enkele dagen later. En dan is het zover. Voor mijn gevoel heb ik er al een hele werkdag opzitten na een autorit van 130 kilometer en besprekingen op verschillende locaties. Maar mijn horloge zegt mij dat het nog vroeg in de middag is, als ik aankom bij de flat aan de Parkstraat in Sappemeer. Terwijl ik nog op de trap loop, is de deur inmiddels geopend en herken ik het gezicht van de 88 jarige Willy de Haan. Wat volgt is een lang, maar geen moment vervelend gesprek over het bewogen leven van mijn gastheer. Niets wordt vermeden, leuke perioden maar ook zaken, waarover menig ander liever zou zwijgen, worden door mijn gastheer openlijk verteld... Ruim anderhalf uur later besluit ik dat over het tot dat moment vertelde, maar niet gepubliceerd dient te worden. En dat is precies wat de heer De Haan wil: “Mor ik schoam mie naargns veur”... Op advies van mijn gastheer heb ik opname-apparatuur meegebracht en het lijkt me inmiddels wel de hoogste tijd om die maar eens in te schakelen. Dan volgt een opsomming van spelletjes die schoolkinderen in de jeugdjaren van de heer De Haan, circa 1923 - 1929, buiten speelden...

Wie begunnen mit Bokkiespringen

Dat kon op n poar menaaiern: t hoogbok springen, din stoan aine eerst vér veurover en din ging e langzoamerhaand al verder omhoog stoan. Net zo laank dat hai sikkom rechtop ston. De gene dij der t langste nog over hin springen kon, was winnoar. Bie bok aan t hek ging t aans. Din ging aine veurover stoan (dat was de bok) en d andere kinder gingen der achter stoan. De veurste van de riego sprong op de bok en zee din: “scheere, mezze of brille”. (Degene dij bok was kon dus nait zain wat je deden). Mor op rug van de bok zittend, kruzen je 2 vingers (scheere), stoken je 1 vinger veuruut (mezze) of muiken je mit joen vingers 2 rondjes (brille). As de bok roadde wat je deden, mozzen je zulm ook bokstoan en joe dus aansloeten bie de bok (ook veurover stoan dus) en zo wer de riego bokken aal langer. In t leste was der n laange riego en din mozzen je votmoaken dat je der overhin kwamen, want de bokken moggen din, wat draaien en vrözzen om t joe stoer te moaken. En as je der éfvuilen, wazzen je éf. Degene dij t langste overbleef haar wonnen.

Deurlopie was niks aans as n denkebeeldege linie aan veurkaande van t schoulplain en n denkbeeldege liene aan achterkaande van t schoulplain. As je achter dij lienen stonden waren je “vaileg”. Mor je mozzen van de aine kaande noar d aandere runnen. En in t midden stonden din ain of meerdere de tikkers. As je tikt werden veur dat je aan d overkaande waren, waren je óf en mozzen je zulm tikker wezen. Je konden dit ook variëren

deur beveurbeeld éf te proaten dat as je boom vasthailen of de pompe of zukswat dat je din ook “vrij” waren en din moggen je nait tikt worden.

Sliestern deden wie op 2 menaiern: sliestern mit pladde staine over t daip. Din gingen je zo ver meugelk over t wotter goeien. Mor dat mishottjede ook wel ais en din ging de staine bie aine deur de roeten... Din wozzen je wel dat je zo gauw meugelk vot wezen mozzen! Mor sliestern deden we 's winters ook. Din gingen we over n glieboane, dat nuimden wie ook sliestern. Mor doarbie waren wie altied de pineut. Want kinder op gewone, holten klompen kon hail makkelk glieden. Mor wie hadden klompen woar leer op timmerd zat. En dat glee hail wat minder!

Beeldjegooien Dat deden de wichter mainst, dat was aigenlieks wichterspullechie. Din gaven 2 wichter mekoar de haand en din wor dij aine in t ronde slingerd. Net zo laank dat ze lös luit en te vallen kwam. Zo as ze deel kwam mos ze ook liggen blieden. Dat gaf soms hail aigenoardege taverelen... En doar stonden de jongens din noar te kiekien!

Laandjeverovern Din gingen je mit n schilmessie n groot vaarkant stuk éftaiken mit n strebe in t midden. En din gingen je mit tschilmessie in d aander zien helfte gooien. t Messie bleef din in de grond stoan en je moggen din n rechte liene trekken noar je aigen helfte. T stuk wat der zo bie kwam was din veur joe en zo kon je mekoars laandje verovern! Je moggen deur gooien blieden totdat t mes nait goud in de grond kwam en omvuil. Din waren je éf en mog d aander weer. Net zolaank dat aine t haile vaarkant haar. n Aander spullegie dat nait hailemoal ongevoarlek was, was

Tiepeln.

Aan n stokkie van 15, 16 centimeter laank, muik je aan weerskanten n punde. Mit n aandere stok sluig je din op dizze tiepel. Dij vluig din omhoog en din mozzen je hom mit dij aandere stok roaken en zover meugelk vothougen. t Geburde wel ais dat zo'n tiepel din bie aine in de ogen kwam! Ik ken verschillende minsen dij doardeur n blind oog kregen hebben!

Bie de smid luit je n houpel moaken en din konden je

Houpeln.

Doarvan waren 2 modellen. Aine mit n vaste dichte stange en aine mit haalf open stange. Doar speulden wie mit bie de klokketoren op de begroafploatse op t Hoogezaand. Je runden din mit de houpel en mit dij stange mozzen je hom rolende holden. Dij houpel rolden je as t woare veur joe aan. Dij houpels gaven wie ook noamen. Zai werden nuimd noar motoren: Norton, Indian, BSA en zuks wat.

Bie **Hinksteblokken** kwam t ook aan op behendeghaid. Mit n klain holten blokje onder de voute mozzen je din over n soort roamwaard schoeven. Dat kon kruuslings mor ook rechtuut...

Tollen.

Toernooien.

Kopje duikelen.

Bikkelen.

Details uit het schilderij kinderspelen van Pieter Breugel I 1568.

De opsomming was nog lang niet klaar. Buiten werd het inmiddels schemerig en inmiddels was ik gebeld door degene die mij “omstreeks half 4” verwachtte... En meneer De Haan vervolgde nog met onder meer met een uitzetting van:

Bultje bultje kinloofbranden, “schoaltjeloopen” en “pukielopen”.

Het bovenstaande is een verkorte weergave van de uitleg van meneer De Haan die verder nog vertelde dat jongens in zijn jeugd niet met meisjes speelden, gedurende de lagere school tijd... En in het vervolg-onderwijs werd al helemaal niet meer gespeeld op het schoolplein... Juist daarom heeft meneer De Haan erg genoten van de spelletjes die hij beschreef. Het ophalen van de herinneringen deed hem dan ook zichtbaar goed. De titel van dit stukje is dan ook geheel niet op hem van toepassing...

** Vertaling: Wie jong is speelt graag, wie oud is klaagt graag.*

Graag wil de redactie uw reactie op bovenstaand artikel. Om twee redenen.

In de eerste plaats is de lijst van (vrijwel) verdwenen kinderspelletjes bij lange na niet compleet. Graag ontvangen we een aanvulling op de hierboven genoemde spelletjes.

Ten tweede vernemen wij graag uw mening over het gebruik van het dialect. Wat vindt u daarvan? Vindt u het leuk? Vindt u het aardig om af en toe in Pluustergoud bijdragen in het Gronings te lezen? Of wijst u het af omdat u bijvoorbeeld het Gronings maar ten dele of geheel niet kunt lezen?

Graag uw mening.

Aan het Heveapad in Hoogezand was in 1953 nog gevestigd de firma Van Calcar & Zoons. In eerdere uitgaven van Pluustergoud is aan deze firma al eens aandacht besteed. Ook Van Calcar produceerde diverse soorten jenever, brandewijn en cognac. In 1957 is de laatste Hinderwetvergunning afgegeven. Wanneer deze jeneverfabriek is gesloten is niet verder nagezocht.

Het pand waar deze firma was gevestigd is in 1978 afgebroken. Wat er nog resteert is de oprijlaan met bomen en het toegangshek naast het CWI (arbeidsbureau) aan de Kerkstraat. Het toegangshek vertoont nog de sporen van het verleden. De letters V en C herinneringen hieraan.

Terug naar mijn plan om de reclame-uitingen van 1953 ten opzichte van nu te vergelijken.

Door mij is een begin gemaakt met reclame-uitingen van niet meer bestaande distilleerderijen. Een vergelijking met het heden kun je dus niet meer maken. Als ze nog wel in bedrijf waren geweest dan hadden ze wellicht evenals Hooghoudt landelijke reclamespots op de televisie uitgezonden. Nu alleen de advertenties van “De Vlijt”, J.A. Mulder en Van Calcar in 1953.

In het boek “Hoogezand-Sappemeer in 1953” staan ongeveer 54 advertenties van bedrijven die in Hoogezand-Sappemeer gevestigd zijn (waren). Van bijna elke firma is een meer of minder uitgebreid artikel over de “producten” die zijn vervaardigen opgenomen.

In 2005 zijn er nog ongeveer 15 van deze firma’s in onze gemeente gevestigd. Voor een vervolgartikel is er dus nog voldoende stof om een vergelijking van de reclame-uitingen mogelijk te maken.

Bronvermelding:

“Plaatselijke Tijd”. Uitzending RTV-Noord van 12-10-2005.

“Hoogezand-Sappemeer in 1953” Uitgegeven ter gelegenheid van het 325-jarig bestaan bestaan van de gemeente

Woningkaart Heveapad. Gemeentearchief Art. 272 Uit de stukken betreffende de verlening en intrekking van Hinderwetvergunningen 1947-1993

Vraagt Uw leverancier:

de van ouds bekende
SUPERIEURE SAPPEMEERSTER
JENEVER

** Profiteert van onze meer dan
honderdjarige ervaring op
het gebied van de fabricage
van jonge Jenever.*

N.V. GIST- EN SPIRITUSFABRIEK „SAPPEMEER”
DISTILLEERDERIJ „DE VLIJT”

A. Kamps, Directeur

Reclame-uitingen nu en in 1953

Henk Kwebeman

Daar zit je dan voor het beeldscherm van je computer. Je hebt beloofd een artikel voor Pluustergoud te schrijven. Maar hoe kom je aan een onderwerp. RTV-Noord bood de oplossing.

Op woensdagavond 12 oktober 2005 zat ik naar het programma “Plaatselijke Tijd” te kijken. Reinder Smith en Cunera van Selm presenteren dit programma. Aan de hand van televisiebeelden word je door de geschiedenis van een onderwerp gepraat. Het programma van die avond belicht de Groninger distilleerderijen, waarbij de enig overgebleven distilleerderij in de provincie Groningen van de firma Hooghoudt in het middelpunt staat. Ongetwijfeld is bij u bekend dat de familie Hooghoudt oorspronkelijk uit Hoogezand afkomstig is. De heer J.J. Smedes heeft zijn boek “Rond Veenborg en Hooghoudt” hier aandacht aan besteed. In het programma werd ook aandacht geschonken aan de stad Groninger firma’s Woldering en Idema, C. Polak (van onder meer de CP ranja), Groenier en De Oranjeboom. Uit de provincie werd onder meer de firma Catz uit Oude Pekela, bekend van de Catz-Elixer in beeld gebracht.

Tijdens het programma verscheen Cunera in beeld voor de voormalige distilleerderij “De Vlijt” aan de Noorderstraat in Sappemeer. Het gebouw kent u ongetwijfeld, want het was tot voor kort in gebruik als kledingdepot van het Leger des Heils. Deze distilleerderij hield zich voornamelijk bezig met het vervaardigen van diverse jeneversorten, beerenburg, brandewijn en cognac onder het merk S, afgebeeld in een driehoek. Op de advertentie kunt u dit beeldmerk zien.

Bij het zien van die beelden kwamen bij mij weer de gedachten naar boven dat ik ooit eens van plan ben geweest om aan de hand van het boek “Hoogezand-Sappemeer in 1953” de reclame-uitingen van dat jaar (eigenlijk die periode) eens te zetten naast de huidige reclame-uitingen. Niet met de bedoeling om er een historisch verantwoord artikel van te maken, maar meer eens te bekijken wat er op reclamegebied zoal is veranderd. Dus heb ik kort na de uitzending van “Plaatselijke Tijd” het boek van de viering van het 325-jarig bestaan van Hoogezand-Sappemeer uit de boekenkast gehaald. Al bladerend kwam ik er achter dat er in 1953, behalve “De Vlijt”, meer distilleerderijen in onze gemeente waren.

In Sappemeer was ook nog gevestigd de firma J.A. Mulder. In het pand aan de Noorderstraat waar tot voor kort nog het Abbeyfieldhuis Stadswijck was gehuisvest. Het bedrijf is opgericht in 1926 en hield zich aanvankelijk bezig met de verkoop van zoete importwijnen. Later ook artikelen als advocaat en limonadesiropen. Verder legde men zich toe op het conserveren van vruchten. Wanneer deze Sappemeester firma’s zijn gesloten is door mij niet verder onderzocht.

Drink echte wijn.
Drink import-wijn.
Drink ALCIERA!

J. A. Mulder N.V.
SAPPEMEER

ALCIERA
*Volsteete
Importwijn*

VAN CALCAR & ZON'S

DISTILLEERDERIJ
HOOGEZAND

*Het wapen
van Calcar*

waarborgt
kwaliteit

Wie weet waar dit was?

Deze foto is afkomstig uit de nalatenschap van de fam. Venema of Wagenaar die vroeger woonden te Kleinemeer.

De foto toont een café annex kruidenierswinkel van F. Kielman.

Eerst werd gedacht aan Westerbroek want tussen 1900 en 1910 woonde er een F. Kielman aan de Groningertrekweg op nr. B 62.

Zijn vrouw Jacobje Westerdiep stond ingeschreven als winkelierster en hij had een drankvergunning. Onbekend is echter waar in Westerbroek dit pand gestaan moet hebben want Groningertrekweg B 62 was een blok van 4 woningen ongeveer tegenover de huidige brug.

Wie herkent het huis op deze foto en weet waar dit pand heeft gestaan?

Foto Eduard Sanders, Groningen.

Zelfde plaats, andere foto (10)

Gerrit Stuut

Sappemeer - Winschoterdiep omstreeks 1900

Gezicht op het Winschoterdiep in oostelijke richting. De foto is vanaf de Bonthuizerbrug gemaakt. Links de Noorderstraat, waarbij geheel links nog de brug over het Winkelhoeksterdiep is te zien. Direct over de brug was de houtstek, achter de bomen nog net zichtbaar, van de familie Dallinga gelegen. Tegenover de houtstek stond aan de Zuiderstraat, achter het derde (dubbele) huis van rechts, de houtzaagmolen van Dallinga. Iets verderop is het houten bruggetje over de kolk naar de houtzagerij te zien. Geheel op de achtergrond het

Westerhooghout met recht daarvan (boven de bomen) de torenspits van de RK-kerk. Op de voorgrond een schip, geladen met turf, de meest gebruikte brandstof in die tijd voor de fabrieken en particulieren.

Uitgave: D. Klein, Sappemeer. No. 8299

Collectie: G.J. Stuut - nr. 8

Sappemeer - Noorderstraat anno 2004

De Noorderstraat in oostelijke richting met geheel links de ingang van de Winkelhoek. Het bord met de vermelding "SAPPEMEER" geeft ongeveer de grens aan tussen de beide afzonderlijke gemeenten Hoogezand en Sappemeer (samengevoegd april 1949). Op het voormalige terrein van de houtstek van de familie Dallinga is

omstreeks 1986 een appartementencomplex gebouwd (rechts op de foto). Net boven het bord met de plaatsnaamaanduiding is de

torenspits van de Gereformeerde kerk te zien. Hoewel de bomen, zowel aan de Noorderstraat als aan de voormalige Zuiderstraat zijn verdwenen, is de groenstrook ter hoogte van het gedempte Winschoterdiep weer voorzien van jonge aanplant.

Collectie: G.J. Stuut - nr. 190-10a.

Hoogezand - Hoofdstraat omstreeks 1900

Op de voorgrond het Winschoterdiep met links op de foto het herenhuis, dat onder andere bewoond is geweest door de familie Houwing (boekhouder bij de strokartonfabriek Hooites-Beukema) aan de linker-zijde van het pand en de familie Bosma (directeur van de jeneverfabriek Van Calcar) aan de rechterzijde. Omstreeks 1955 is dit pand verbouwd tot het winkelpand van

H. Ruding. Rechts daarvan is het schoolplein en het gebouw van de Komschool met klokgevel gedeeltelijk achter de bomen te zien. Op de plaats van de school met schoolplein is thans De Houtmanstraat gelegen. Daarnaast staat het schoolmeestershuis; na afbraak hiervan is het later het pand van “De Kandelaar” op deze plek gebouwd.

Vervolgens zien we achtereenvolgens het pand van de familie Boon en het woonhuis van de familie Kamps (oud-directeur van de jeneverfabriek “De Vlijt” te Sappemeer). In dit pand was later de stalhouderij van R. Groenveld gevestigd (thans garage Setz). Tenslotte, geheel rechts, het statige gebouw van de Nationale Bank, later de Rotterdamsche Bank.

Uitgave: Smit's Boek- en Papierhandel, Hoogezand.

Collectie: G.J. Stuit - nr. 10

Hoogezand - Hoofdstraat noordzijde, anno 2003

De Hoofdstraat ter hoogte van De Houtmanstraat met geheel links op de foto het voormalige pand van de damesconfectiezaak First Lady (voorheen H. Ruding).

Inmiddels is dit pand, samen het met pand van de voormalige bioscoop (later Hema) afgebroken. Ter plekke zal door de woningsficting Talma een appartementencomplex worden gebouwd. Aan de oostzijde van De

Houtmanstraat het pand van apotheek Kranenburg. Voorheen was hier “De Kandelaar” en later Blokker gevestigd. Geheel rechts op de foto de voormalige Rotterdamsche Bank.

Collectie: G.J. Stuit - nr. 180-5a.

Restauratie Sint Willibrorduskerk in Sappemeer

Bert Kolk

Sinds 1994 wordt er gewerkt aan de restauratie van de Sint Willibrorduskerk in Sappemeer. De restauratie was nodig, omdat de kerk in de jaren tachtig in verval was geraakt. Tijdens een hevige storm in 1972 was de spits van de toren gewaaid en neergekomen op het kerkdak. Het kerkdak werd gedeeltelijk vernield en ook een tweetal kerkgewelven. Door de vallende stenen werd het orgel onherstelbaar beschadigd en moest worden verwijderd. Dankzij een spontane actie vanuit de lokale bevolking kreeg de toren enkele maanden daarna een nieuwe spits en werden het dak van de kerk en de gewelven gerepareerd. Door gebrek aan geld werden het kerkdak en de spits niet weer met leien, maar met singles van rubberoid bedekt. Dat met dit herstel toen de kiem gelegd werd voor een verdere teloorgang van het kerkgebouw, kon men toen niet bevroeden. Binnen vijftien jaar was de rubberoid onder invloed van het weer vergaan en kreeg het regenwater toegang tot het dakbeschoot en de kerkzaal. Het water liep bij hevige regenval langs de muren. Overal in de kerk ontstond waterschade en daardoor zoutbloei op de muren. Eind jaren tachtig was de nood zo hoog dat men moest zoeken naar oplossingen. Architect Faber stelde een restauratieplan op. Hij becijferde de totale restauratie op circa 1,2 miljoen gulden. De Rijksdienst voor Monumentenzorg keurde de begroting wel goed, maar de gemeente had slechts over de jaren 1994-1997 250.000 gulden beschikbaar uit de landelijke restauratiepot. De parochie zat met de handen in het haar. Er gingen in die tijd zelfs stemmen op om de kerk te slopen en een nieuwe, aan de eisen van de tijd aangepaste kerk terug te bouwen.

In 1993 besloot het toenmalige parochiebestuur een laatste poging te wagen. Er werd contact gezocht met een aantal inwoners uit de gemeente om te proberen steun uit de gemeenschap te krijgen voor behoud van de monumentale kerk. En daardoor misschien ook bijdragen van fondsen en particulieren te verkrijgen. Er werd een restauratiecommissie gevormd uit parochianen en inwoners van de gemeente, die geen binding hadden met de kerk. Deze restauratiecommissie stelde een meerjarenplan op om te bezien in hoeveel jaar met een schatting van te verwerven inkomsten de restauratie voltooid kon worden. Al snel bleek dat het restauratieproces meer dan tien jaar zou vergen. Toch besloot de restauratiecommissie in 1994 te starten met de restauratie en te bezien hoever ze zouden komen. De restauratiecommissie hanteerde vanaf het begin als uitgangspunt, dat geen verplichtingen aangegaan werden, wanneer er geen geld beschikbaar was. Dankzij bijdragen van verschillende fondsen, maar ook van de parochie en het Bisdom kon nog hetzelfde jaar de restauratie van het dak van de kerk voltooid worden. Het dak van de kerk werd weer voorzien van nieuwe leien. In 1997 werd dankzij een extra subsidie van de rijksoverheid de toren voorzien van nieuwe leien. In de tussentijd waren voorzieningen aan de buitenkant als hemelwaterafvoeren aangepakt zodat in 1998 de buitenkant vrijwel gereed was en het gebouw weer wind- en waterdicht was. Het werkterrein werd toen verlegd naar

het interieur van de kerk. Via fondsen en acties was inmiddels zoveel geld verzameld dat een groot aantal bouwkundige voorzieningen in de kerk hersteld kon worden. De wanden en de vloer van de kerkzaal werden gerestaureerd en – wat zeer ingrijpend was voor de parochie – de houten vlonder, die in de jaren zestig in het priesterkoor aangebracht was, werd weer verwijderd. Dankzij de verhoging van hout in het priesterkoor konden ook mensen die achter in de kerk stonden, zien wat er in het priesterkoor plaatsvond tijdens de eucharistieviering. Echter, in het kader van herstel van de kerk in de oorspronkelijk staat, moest de aangebrachte houten stelling verwijderd worden. Onder het hout was de oorspronkelijke tegelvloer gelukkig in stand gebleven. Onbeschadigd kwam deze weer te voorschijn. Deze operatie heeft tot veel discussie in de parochie geleid. Vele parochianen wilden een verhoogd priesterkoor behouden.

Na 1999 was het moeilijk om verder te gaan met de restauratie. Er kwam weinig geld binnen. In 2004 is een nieuwe verlichting aangebracht en zijn de kruiswegstaties gerestaureerd. Dankzij bijdragen van fondsen en ook van parochianen kon vorig jaar het torenportaal in de oude staat hersteld worden. Ook werd vorig jaar het triomfkruis hersteld en het schilderij van Fernelmont boven de sacristiedeur gerestaureerd. Momenteel wordt gewerkt aan het herstel van de altaren en de beelden. Er blijven dan nog over om de gehele restauratie te voltooien: het sjabloonschilderwerk in het priesterkoor, de klokken en het uurwerk in de toren en een aantal noodzakelijke bouwkundige werken voor het instandhouden van het monument. Door een kleine, maar gestage stroom van bijdragen van diverse fondsen, bedrijven en instellingen, Bisdom Groningen, inwoners van de gemeente en leden van de parochie is de restauratiecommissie er tot op heden in geslaagd tot op heden de Sint Willibrorduskerk te restaureren. In totaal is nu reeds een bedrag van bijna € 800.000 aan de restauratie uitgegeven, waarvan slechts een kwart afkomstig is van de overheid. Dat is voor een project als deze zeer bijzonder.

Nog onbekend is wanneer het restauratieproces voltooid zal worden. Maar wanneer het gereed is, heeft Sappemeer er een gebouw bij, waar de hele gemeenschap trots op kan zijn. En gelukkig is deze kerk, dankzij de steun van velen die het restauratieproces mogelijk gemaakt hebben, behouden.

Diensten met de puntjes op de i.

**DRUKKERIJ
DETACHERINGEN**

**EXTERNE ADMINISTRATIE
STRIJK- EN KLEDINGHERSTEL SERVICE**

Garst 6, 9673 AE Winschoten
Telefoon 0597-453600, fax 0597-453653.
E-mail: drukkerij-detacheringen@synergon-ws.nl

RIETVELDT ADVOCATEN

**JURIDISCHE DIENSTVERLENING
VOOR PARTICULIER EN BEDRIJF ONMISBAAR**

Hoofdstraat 155, 9601 ED Hoogezand
Postbus 288, 9600 AG Hoogezand
Tel. (0598)390890, Fax. (0598)390853, Email m.m.rietveldt@bcxnet.nl